

OMUMU OMENALA IGBO NA NGALABA GS NKE MMAHADUM OKA: URU NAOLILEANYA YA NYE NDỊ NTOROBIA

Gladys Ifeoma Udechukwu

Umiedeme

N'oge ugbu a, o bụ ihe hijara nnukwu ahụ ichikwa na iwulite obodo n'ihi akparamaagwa ojo dì iche iche a na-ahụ n'obibi ndu ndị mmadụ, nke o bụ enweghi ezi ozuzu na ezi ntọala n'ezinaulọ na-ebute. Agburu ọbụla nwere usoro dì mma ha si azülite umụaka iji mee ka ha baa uru n'ezinaulọ, n'ogbe nakwa n'obodo. A choputara na ụfodụ agburu dì ka ndị Igbo ahapụla ụfodụ ezi usoro ndị a n'ihi mmepe wee na-agbaso usoro ndị ocha n'izulite umụaka nke mere na mpụ na ihe ojo dì iche juruputara n'ala anyị. N'omenala Igbo, ndị Igbo kwenyere na nwata ọbụla a zürü nke oma n'ezi usoro e si azülite umụaka ga-abụ nwa ga-aba uru n'ezinaulọ na n'obodo n'odiniihu. O bụ nke a mere na ndị Igbo nwere usoro pürü iche ha na-agbaso n'izülite umụaka. Ihe ederede a na-arụtụ aka na o bụrụ na ala anyị ga-abụ nke e wulitere ezi akparamagwa n'obibi ndu ndị mmadụ, mmepe nakwa agamniihu toro ato, na a ga-amalitekwa igbaso ezi usoro odinaala dì iche iche ndị gboo si azülite umụaka site n'ikuziri ha ihe gbasara ezi omenala dì iche iche e ji mara ala anyị, nke ndị nne na nna legharala anya n'oge ugbu a, n'ulo akwukwọ ukwu dì iche e nwere n'ala anyị. O bụ nke a mere e ji dee ederede a iji ziputa uru dì n'ihe omumụ omenala na mgbanwe o ga-eweta n'ala anyị n'odiniihu. Odee gbasoro usoro sovee risachi na nkowaputa wee dee ederede a. A choputara na nleghara anya ndị nne na nna leghaara izulite umụaka n'ezi usoro omenala mere na e nwere ajo akparamaagwa dì iche iche n'etiti ndị ntorobia. A tunyekwara aro ga-enye aka wee kwalite omumụ omenala nke o bụ na ya ka a na-esite wee na-kuziri umụaka ezi agwa nke ga-eme ka ha baa uru n'ezinaulọ nakwa n'obodo.

Absract

In some developing countries like Nigeria, it is very difficult to have a good governace and permanent growth and development because of the bad attitude of some people in the leadership positions, which was as a result of their poor up-bringing. Every tribe of the world has some good ways through which they bring up their young ones. It was observed that some tribes in Nigeria such as Igbo people have delegated their cultural way of bringing-up their children to the background because of civilization and this is why corruption and immoral life have become the order of the day. That is, the good morals and values Nigerians in general and Igbo people in particular were known for had been thrown into waste bin hence, the moral decay that is rampant not only in Igbo land but also in the nation at large. These days, moral decadence has been the virus that has eaten deep into the fabrics of our culture, which has become plague to our values thus affecting every facet of country, thereby hindering economic growth and development. It has become a huge problem in Igbo land and in Nigeria as a whole. In Igbo culture, it is believed that the training of a child is the duty of every adult because every child is seen as community child. They also believe that a child that was given a good cultural training will be able to fit and perform well in anything he or she finds him or herself thereby being useful to the society where he or she leaves. This write-up therefore upholds that if there will be good governance, growth and development in the nation, different tribes of the nation especially Igbo people should get back to some of the good cultural ways that were used in those days in training our young ones. This is why this topic was chosen to showcase the importance of culture in training the children and the effects it will make in their life in future.

Okwu mmalite

N'omenala nd[Igbo, ha kwenyere na a na-ebido n'oge nwa d[na nwata wee na-akxz[ma na-akxnye mkpxrx nke ezi ihe d[iche iche d[n'omenala ha n'ime ya. Nke a mere na nwata a zxelite n'omenala Igbo n'oge gboo na-aba uru nye ezinaxlq na obodo ya. N'oge ahx nd[nne na nna qkachas[nd[nne na-enwe ohere [zx na [libara xmx ha anya wee hx na a gbaziiri ha xzq. Q bx nke a mere na qhanaeze na-etinyekwa aka n'xzq d[iche iche n'[zx xmxaka n'ihi na nd[Igbo kwenyere na nwa bx nwa qha, na otu onye anagh[azx nwa. N'oge ahx ka a na-emejupxta ihe ahx d[n'akwxkwq nsq nd[xka nke s[r] " zulite nwata d[ka xzq ya si d[, mgbe o mere agadi, q gagh[esi n'ime ya wezuga onwe ya (Ilu 22:6).

Ka nd[qcha ch[chara ala any[laa, ha wetara qtxtx ihe mgbanwe site n'udi obibi ndx ha kxziiiri nd[ala any[nke nd[Igbo so n'otu n'ime ha. Nke a mere na qtxtx nd[nne na nna n'oge ubu a enwegr[z[ohere maka xmx ha ma si falkwa [zx ha azx. Udi qnqdx a mere na qtxtx xmxaka n'obodo enwegr[ezi akparaagwa nke na-emetxtakwa obobo na ala any[n'xzq ad[gh[mma, n'ihi na o mere ka ajq ihe juputa ebe niile qkachas[n'etiti nd[ntorob[a, d[ka izu ohi, itq, ire na igbu mmadx, ibu na [nx anwxrx ike, [kwa iko agharaghara, [tx ime mkpuke na ite ya, ime mpox ule, iri ngar[, iba otu nzuko d[iche, na ihe qjqq nd[qzq ga.

Ka nd[qcha wetachara agxmakwxkwq n'ala any[, a malitere mxwa ihe qmxmlx d[iche iche. N'oge a hafenyechara qch[ch[n'aka nd[ala any[, a gbara mbq hx na e nwere ihe qmxmlx metxtara akxkx atq ahx e s[azxlite xmxaka mere na nd[gboo gxrq akwxkwq d[ka Nnamd[Azikiwe, Obafemi Awolowo, Tafawa Belewa, Chinwe Achebe, Chike Obi na nd[qzq ga nwere ezi ntqala na mmxta. Mgbe na-ad[gh[anya, e bidoro gbachapxwa akxkx xfqdx d[mkpa n'xlq akwxkwq di ka [kxziri xmxaka maka aka nka d[iche iche, [kxziri ha maka ihe qmxmlx na-eme ka ahx gbasie ha ike nakwa ihe nd[qzq metxrara agbxrx d[iche iche ha siri pxta. Nke a mere na mmxta xmxaka na-enwez[n'oge ubu a ezuchagh[ezu d[ka q d[n'oge gboo.

Q bx ezie na ka oge na-ag, a mlitete mxwa asxsx Igbo iji hx na nd[Igbo maara ihe gbasara asxsx na omenala ha. Mana ihe qmxmlx gbasara asxsx na omenala Igbo abxgh[xmx Igbo niile nq n'xlq akwxkwq nwere ohere ime ya n'ihi na q bx na ngalaba qmxmlx asxsx Igbo ka a na-amx ihe gbasara ya. Ebe q bx na ihe ka n'qnxqgx nd[nne na nna anagh[z[enwe ohere eleba anya n'qzxzx xmx ha, na ikuziri ha ihe gbasara omenala ha, q h[ara ahx izulite xmxaka nd[a n'ezi agwa nakwa n'[d[uchu. Q bx nke a mere na nguzobe Mahadum Nnamd[Az[kiwe guzobere ihe qmxmlx GS, ebe a nq were amx asxsx na omenala Igbo d[ka otu n'ime ihe qmxmlx a na-eme na ngalaba ahx bx nnukwu uru wee nye nd[Igbo, ka nwaafq Igbo qbxla batara na mahadum a wee nwee ohere ime asxsx na omenala Igbo nke ga-enyetx aka gbazitx ndx ya maka qd[niihu ya. Ihe qmxmlx a abxgh[kwa naan[nd[Igbo ka q baara kama o mekwara ka xfqdx agbxrx nd[qzq d[n'ala any[na-amx ma marakwa maka asxsx na omenala Igbo.

N' [kwado nke a, Fafunwa (1974:1) s[

Agbxrx qbxla n'agbanygh[etu ha ha ibu nwere usoro ha si azxlite ma na-akxziri xmxntak[r[ha na nd[ntorob[a ha ihe, izxlite xmxaka n'obibi ndx d[mma bxr[[otu ihe a na-agbado anya ime oge niile gara aga. Ma kaosilad[, njedebe nke qzxzx a na mpxtara ya anagh[abx otu n'agbxrx niile

Nkowa Omenala:

E nwere ike ikowa omenala n'uzo d[iche iche. Nke a bu ụfodụ nkowa ndị mmadụ nyere maka omenala

- (a) Taylor (1970:40) n'echiche ya siri na "Omenala bu mgbakota ọnụ nke ihe niile mmadụ mutara d[ka, akaorū, nka, nkwenye, na amamihe igwe mmadụ nwekorō ọnụ

nke ha na-ahafenyekwa n'aka ụmu ha o wee si n'aka fere aka" O na-akowa na omenala bụ ihe ndị nna nna na-ahafenyekwa n'aka ụmu ha ụmu ha ahafenyekwa n'aka ụmu ha o wee si otu a na-agat n'ihi. O nweghi uzo ozọ a ga-esi mee nke a ma ọ bughị izi ya ụmuaka site n'inye ha ọzuzu nay a. O bụ nke a ka ihe ọmụmụ Igbo a na-amụ na ngalaba GS na-eme

- (b) Na ntunye nke ya, Kluckholm (ND:4) kwuo na "Omenala bükwa ihe niile mmadụ mütara iji chia maqbụ chekwa akparaagwa ha, dí ka omume, nkwenye, nghota, na amamihe ha" A na-amụta ya amụta, ọ bughị ebumpütawwa. Na nghota odee a omenala na-enye ndị mmadụ ihe ntuziaka(Guide) maka obibi ndụ ha n'ebe mmekorita mmadụ na ibe ya dí. Nke a na-egosi na nwata ọbula a zulitere n'usoro omenala na-enwe ezi akparaagwa n'ihi na omenala na-achikwa akparamaagwa mmadụ.
- (c) Linton (1945:4) kwuru sị "Omenala bụ etu ndị si eme ihe ha; otu ha si akpa agwa, nkwenye ha, njirimara ha nke ha nabatara ma na-ahafenyekwa ha site n'ogbọ rue ogbọ" Ebe a na-akowa na omenala bụ etu agburụ ọbula hoputara isi wee na-eme ihe n'agburụ ahụ. O na-akowakwa na ọ bụ njirimara ndị mere ha ji dí iche n'agburụ ndị ozọ.
- (d) Omenala bu ihe ncheputa dí iche iche sitere n'obi a chikotara ọnụ nke mere ka otu agburụ dí iche n' agburụ ndị ozọ. Ihe nke a putara bụ na omenala bụ mmadụ cheputara ma hiwe ya iji mee ka ndụ na-agat nke oma na iji weputa nghotahie na ogbaghara dí iche iche nwere ike iputa n'etiti mmadụ na ibe ya. O na-ekwukwa na omenala agburụ niile abughị otu.
- (e) Ikenna Nzimiro (1972) siri na omenala bụ etu ndị si eme ihe ha. Ya bụ usoro ọbula ndị ọbula weputara ha ga-esi na-ebi ndụ ha, aburula omenala ha, n'ihi na ha nwere nkwekoritai bi ndụ n'uzo ahụ.

Njirimara Omenala:

Site na nkowa ndị a e nyere n'elu gbasara omenala, e nwere ike ikwu na ihe ndị a bụ njirimara omenala na nchikọta.

- (a) A na-amụta omenala amụta, ọ bughị ebumpütawwa.
- (b) A na-ahafenyekwa omenala site n'aka otu ogbọ gaa n'ogbọ ozọ.
- (c) Naani mmadụ nwere omenala, nke putara na ụmu ihe ndị ozọ Chineke kere enweghi omenala.
- (d) Omenala nke agburụ niile abughị otu.
- (e) Omenala otu agburụ na-ebite ihe na nke agburụ ozọ.
- (f) Omenala na-eto eto, na-agbanwekwa agbanwe.
- (g) Omenala adighị anwu anwu.

Uru dí n'imụ omenala Igbo

Udi ọzuzu a na-enye ụmuaka n'oge gboo bụ nke na-abara ha nnukwu uru n'odiniihu ha n'ihi na a na-enye ha ọzuzu n'akukụ ato nke mmụta. Ọ bụ nke a mere na ndị nne na nna na-akpachapụ anya n'inye ụmu ha ezigbo ọzuzu n'usoro omenala ha n'oge ahụ n'ihi na ọ dighị onye na-achoghi ka nwa ya baa uru n'ezinaulọ, n'ogbe nakwa n'obodo.

Nka a ka Ocho (1998) na-ekwu mgbe ọ siri

Na uru mmadụ ọbula nwere ike ịba bụ nke gbadoro ụkwụ n'udi ọzuzu e nyere ya nakwa etu onye ahụ siri mütadebe usoro obibi ndụ, nkwenye na omenala ha, nke na-ezipütakwa agwa agburụ ahụ nabatara maka ezi

mmekorita mmadu na ibe ya nke ga-eme ka onye ahụ baa uru n'ezinaulọ na n'obodo

N'igbanye aja n'ukwu n' ihe Ocho kwuru, Anagbogu (2005) kwukwara si,

Nne na nna ga-ahụ na n'oge niile na ha ga na-azulite ụmụ ha nakwa ndị niile ha na ha bi n'ezinaulọ ha dị iche iche, n'ihi na nwata ọbụla a zụru nke ọma site n'ezinaulọ na-ejidesi ezi ọzụ ahụ nke nne na nna ya nyere ya ike, ebe ha na-ebu n'obi na a kuziiri ha na nnrubeisi na-eweta ngozi, ebe nnupuisi na-eweta nntaramaaahụ na iru uju.

A na-akuziri ha ihe ndị a n'uzo dị iche iche dị ka- a na-akuziri ha ikele ndị okenye na ndị niile tọrọ ha ya na inye ha nsopurụ; a na-akuziri ha ezi omume nye mmadu ibe ha site n'akukọ ifo dị iche iche nke a na-emekari mgbe e richara nri abalị ma ọ bụ mgbe ha na-egwu egwu ọnwa; a na-akuzikwara ha igba mgba, itu ugba, igba egwu, site n'uzo dị otu a ka ha si amụta etu ha na ndị ọzọ ga-esi na-emekorita. A na-akuziri ha ihe niile gbasra ezi omume site n'uzo ndị a.

N'ıkowha ihe gbasra ezi omume, Schofield (1980) siri na ọ bụ “Usoro ezi akparamaagwa a hoputara nke agburu ọbụla na-eji esikwụ omume mmadu ọbụla a mṛu n'agburu ahụ” N'ebe Schofield nọ, obodo ọbụla nwere usoro iwu dị iche iche gbasara akparamaagwa mmadu nke ha na-esite na ya agbazi agwa mmadu niile iji mee ka agwa onye ọbụla na-akpa bürü nke ọhanaeze nabatara na mmekorita mmadu na ibe ya.

A na-akuzikwaara ha usoro akaorụ dị iche iche na usoro achumnta akunauba e ji mara ndị Igbo nke ga-eme ka nwata ọbụla nwee akaorụ ma bakwaa uru n'obodo. E nwere akaorụ dị iche iche e ji mara ndị Igbo nke ha na-azulite ụmụ ha n'ime ha. Akaorụ ndị ahụ gunyere- Orụ ugbo, Ichu nta, Ikwa nka, Ikpu uezu, Iku azu, Izu ahịa na ndị ọzọ ga. Odedefe (1996:83) kowara akunauba dị ka “ngwaahịa dị iche iche a na-aruputa, nke gunyere mmanụ nri, rọba, ahiekere tinyekwara mmanụ ugboala na ugboele” N'otu aka ahụ kwa, Chira (1995) sikhwa na “Akunauba bụ ihe dị iche iche a na-emeputa iji nyere ndụ aka bụ nke gunyere: orụ ugbo, orụ nka dị iche iche, nakwa azumahịa” Agburu ọbụla nwere uez o ga na-agbaso wee na-aruputa ngwa ahịa, ihe oriri na ihe inyere ndụ aka dị iche iche. Ọ bụkwa orụ dịri agburu ọbụla ichoputa uez a ga na-agbaso wee na-ekesa akunauba. A bia n'akukụ usoro nzulite a, ndị Igbo bụ ndị nwere nnukwu mmasị n'izulite ụmuaka n'uzo ha ga-esi nwee akaorụ iji mee ka ụkwụ sie ha ike n'ala mgbe ha tolitere. Ọ bụ nke a mere Ekwealor (1981) ji sị na ndị Igbo nwere ọtụtụ uez dị iche iche ha si achụ nta akunauba nke gunyere ikụ azu, igba nta, agha ngo' ikpa akwa, na orụ nka dị iche iche. N'usoro ọzụ a, nne na nna ọbụla na-agbasi mbọ ike ihụ na nwa ha aghoghị ha ahịa. Ndị Igbo nwere uez dị iche ha si ahụ na ha zụru ụmụ ha ọ bughị naanị n'ikpata akunauba kama iħukwa na ha kpatara ya n'uzo ziri ezi nke bụkwa uez ọhanaeze nabatara.

A na-azulitekwa ụmuaka n'uzo ime ka ha bürü ndị ga-agbasi ike n'akpukpo ahụ. A na-eme nke a site n'ikuziri ha ihe ndị dị ka: igba mgba, igwu mmiri, igba egwu, itu ụdo, itu ugba, na ndị ọzo. Nke a bụ iji mee ka ahụ gbasie ha ike na iji nwee ahụ ike. Ọ bụ ya ka Fafunwa (1974:7) ji sị “n'ozuzu nke ime ka ahụ gbasie ụmuaka ike, nwata na-enwe mkpali iwu joompụ maqbụ rie elu osisi, gbaa egwu maqbụ tuq ugba n'ihi na ọ hụrụ ụmunne ya ka ha na-eme ya”.

Olileanya ọmumụ omenala nye ndintorobia

Nguzobe e guzobere ọmumụ asusu na omenala Igbo na ngalaba GS nke mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka emeela ka e nwee olileanya n'ebe ndị ntorobia ala anyị nọ. Ndị a bụ ụfodụ olileanya ndị ahụ.

- (a) Nwata Igbo ọbụla gabigara agumakwụkwo na mahadum Nnamdi Azikiwe ga- abụ onye ga- amata maka asusu na omenala Igbo, nke nne na nna ya enweghi ike ikuziri ya mgbe ọ dị na nwata maqbụ nke ọ mутaghị n'aka nne na nna ya.

- (b) Ozo dì ka ibe ya bụ na omumu omenala Igbo na mahadum a ga-enye aka mee ka nwata ọbulu gabigara ya bürü onye ga-amụta omenala ndị Igbo n'uzo dì iche iche dì ka ejiji ndị Igbo, nri ha, etu ha si achu nta akunauba, etu ha si alu nwaanyi, ihe gbasara usoro ochichi ha tinyere ihe ndị ozọ ga dì mkpa. Nke a ga-eme ka nwata ahụ mara ihe dì iche n'omenala ndị ọcha na nke anyị ma hukwa ịma mma dì na ya. Nke ga-eme ka ọ gbasowe ezi omume dì n'omenala ndị Igbo wee bürü onye ga-aba uru n'obodo mgbe o si na mahadum püta.
- (c) N'iga n'ihi, o ga-eme ka nwata ọbula choputa na ndị isi ojii nke ndị Igbo bụ otu n'ime ha bụ ndị Chineke kesiri ike, ndị gbasiri ike na ndị na-agbakwa mbo nke ukwuu. Nke a ga-eme ka nwata ọbula siri mmahadum püta bürü onye ga-enwe ike igbara onwe ya mbo, ghara inorō na-ele goomenti anya n'ihi maka oru. Ọ ga-abu onye ga-abara onwe ya uru n'ihi na na nke a bụ ihe a kụnyere ya n'ime mgbe ọ no n'ułø akwukwo.
- (d) Ozọ, e nwere olileanya na ụmuntorobia a zulitere n'ihe ọmumu a ga-abu ndị ga-enwe ike ichikwa ala anyị nke ọma wee weta ezi nmepe n'ala anyị. N'ihi na ha mutara na onye no n'isi kwesiri ịbu onye ndu ọ bughị onye ochichi aka ike na onye fonfouakpa na onye anya ukwu.
- (e) Olileanya ozọ e nwere bụ na mpụ na arụ dì iche iche juputara n'ala anyị n'etiti ndị ntorobia ga-ebelata n'ebe ọ dì ukwu n'ihi na inwe ezi akparamaagwa na ibi ndu dì mma bucha ihe a na-akuziri ha n'ihe ọmumu a. Nke a ga-emekwa ka e nwee ezi agamniihu n'ala anyị nke ga-abara ma onye ukwu ma onye nta.

Aro Odee

Site n'ihe odide a na nchoputa e mere, a na-atu anya na ọ bürü na ndị isi na ngalaba na-ahụ maka ihe ọmumu GS ga-anabata aro ndị a, na ihe ọmumu asusu na omenala Igbo na Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka ga-abu ihe nlere anya nye mahadum ndị ozọ dì n'ala anyị ọkachasi na mpaghara ala Igbo. Aro ndị a bụ:

- (a) A ga-eme ka nwata ọbula batara na mahadum a mee Igbo n'agbanyeghi agburụ onye ahụ si na ya dì ka ụfodụ ngalaba dì iche iche na-agbazite ihe ọmumu ụfodụ site na ngalaba ndị ozọ. Imaatu, ngalaba amumamụ Igbo na-agbazite asusu French mee ya n'afo mbụ na afọ nke abuo nke nwata ọbula no na ngalaba ahụ ga-emeriri tutu ọ puo n'ułø akwuwukwo. Ka a gharazi inwe klaasi pürü iche maka ndị si na ha abughị ndị Igbo nke, a na-emechaa choputa na otutu n'ime ndị ahụ bụ ndị Igbo, kama na e nwere ike ọ bürü na a noghi n'ala Igbo wee muo ha, maobu ọ bürü na nne maobu na nna ha, otu n'ime ha abughị onye Igbo nke ha ji maka ya agunye onwe ha na ndị abughị ndị Igbo. N'aka nke ozọ otutu ndị abughị ndị Igbo n'ezie ma ha no n'ala Igbo wee too na-asu ma na-edē Igbo nke ọma karia ụfodụ ndị bụ ụmuafọ Igbo.
- (b) Ozọ, ndị isi ngalaba ihe ọmumu GS ga-enye ndị na-akuzi Igbo na ngalaba ihe ọmumu a iki ke ka a malitekwa akukụ ihe ọmumu nke ụmuaka na-amụ maka oruaka dì iche iche dì ka a na-eme ya n'oge gboo. Ọ bürü na o ga-ekwe omume ka nwata ọbula mere GS Igbo bürü onye ga-arüpütariji otu akarangwa e ji mara ndị Igbo. Nke a ga-eme ka nwata ahụ nwee akaorụ ngwangwa o si na mahadum püta. Ọ bürügodu na o nwere akaorụ bekee, ọ ga-eji nke ahụ mere akaorụ nke abuo ọ ga-eji na-akwado oru bekee ọ na-arụ ebe anyị maara na a adighị ano otu ebe ekiri imanwụ. Nke a ga-emekwa ka o nwee akaorụ ọ ga-eji na-azọ onwe ya oge ọ kwusiri oru bekee.
- (c) Ozọ dì ka ibe ya bụ na ngalaba GS ga na-akwalite ihe ọmumu Igbo na ngalaba a site n'inye ụmu akwukwo ndị mekarichara nke ọma na Fakootí ọbula na mahadum a ihe nrite pürü iche, Ọ bürü na a malite ime nke a, ọ ga-eme ka ụmu akwukwo nwewanye ezi

mmasi n'imu asusu na omenala Igbo, nke ga-eme ka asusụ na omenala Igbo na-eto ma na-agawanyekwa n'ihu.

Nchikota

O kwere ghoṭa na obodo ọbula nwere omenala nke jikoro ha nke ha na-agbasokwa na ndu ha na-adị nakwa na mmekorita ha na mmadụ ibe ha. Ebe ọ bụ na agburu niile abughị otu ma burukwa na omenala dì iche iche, o ga-ekwe ghoṭa na nkụ dì na mba kwesiri ka ọ na-eghere mba ahụ nri. Ndị ala anyị kwesiri ileba anya n'ezi usoro gboo ahụ ha si azulite ụmụ ha (nke bụ iżulite ha n'użo ato ndị ahụ e ji mara ezi ozuzụ), laghachi azu na ha wee nwee ike ihu na a zulitere ụmụ anyị nke ọma. Nke a apụtaghị na enweghi ihe dì mma n'usoro nzulite ndị ọcha, kama na ihe a na-ekwu bụ na a ga-ahorọ usoro ndị ọcha ndị dì mma tnyesoo na nke anyị ma tufue ndị adighi mma. Nke a ga-eme ka ọ bughị naani na omenala anyị ga na-aga n'ihu kama ọ ga-enyekwa aka izuputa ụmụaka ga-aba ezi uru n'odiniihu, nyekwa aka weta ezi mmepe na ezi agamniihu n'ala anyị gbagburugburu okachasị n'ala Igbo.

Edensibia

- Afigbo, A. E. (1981). *Ropes of Sand: Studies in Igbo History and Culture*. Ibadan and Oxford: Ibadan University Press and Oxford University Press.
- Anagbogu, M.A. (2001). "Cultural Sanctions: Implications for Child Training Education and Counseling" in *the International Journal of Social Inquiry*. Vol. 1, No. 1, Awka: Mother Theresa Foundation.
- Basden, G.T. (1983). *Among The Ibos of Nigeria*. Lagos: Academy Press.
- Chira, A.C. (1995). *Usoro Ndị Ndị Igbo*. Owerri: Fabia Publisher.
- Ekwealor, C.C. (1998). *Omenala na Ewumewu Ndị Igbo*. Onitsha: Palma Press.
- Fafunwa, A.B. (1974). *History of Education in Nigeria*. Ibadan: NPS Publishers.
- Nzimiro, I. (1972). *Studies in Ibo Political Systems*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Odedefe, (1996). *Basic Facts in General Social Studies*. Onitsha: Elites Publishers.
- Ogbalu, F.C. (1981). *Ndị Ndị Igbo*. Onitsha: University Publishing Company.
- Ogbalu, F.C. & Emenanjo, E.N. (Eds.), (1982). *Igbo Language and Culture*. Ibadan: University Press.
- Ocho, L.O. (1998). *Philosophical and Sociological Foundation of Education*. Enugu: Macmillan.
- Schofield, H. (1980). *The Philosophy of Education*. London: George Allen and Union.
- The Gideons International Bible. Nashville TN37214-0800. www.gideons.org.